

MURRAY BOOKCHIN, 1921-2006

Andy Price

!! Çağımızdaki Radikallerin tam olarak yüzleşmediği belki de en düşündürücü gerçek" diyor Murray Bookchin 1991'de, *"kapitalizmin sadece bir ekonomi değil bir toplum haline gelmesidir"*. 30 Temmuz 2006'da, 85 yaşında aramızdan ayrılan düşünürü, son elli yıldır yazma ve araştırma çabasına iten şey, tek bir cümlede özetlenen bu esastır. Bu esas, sosyal krizler ve dönüşüm analizine ve bunun gerektirdiği devrimci eylem inancına bağlı olup, ekonomik olanın ötesinde daha geniş bir bakışa sahip olmalıydı.

Doğal olarak, böyle bir esasa duyulan bağlılık Bookchin'i toplumsal dönüşümü ekonomik olarak açıklama konusunda duayen olan Karl Marx ile doğrudan bir çatışmaya itmiştir. Bookchin'in 1930'lardan 60'lara kadar aktif olarak içinde olduğu geleneksel sınıf mücadelesinin dışına taşan ve işçi sınıfının ekonomik kaygılarının ötesinde 'daha genel, sosyal bir devrim'e dayanan yaklaşımı, onu sadece Marks'ın metinleriyle derin entelektüel ve felsefi çatışmalara sokmakla kalmadı aynı zamanda Marx'ın takipçileriyle de doğrudan bir çatışmaya soktu. Ve bu çatışma her zaman nazik bir çatışma olmayacaktı. 1969 tarihli çok da iyi bir üne sahip olmayan *"Dinle! Marksist!"* adlı makalesinde Bookchin *"Otuzların tüm eski palavraları yeniden ortaya çıktı- 'sınıf hattı', 'işçi sınıfının rolü', 'eğitilmiş kadrolar', 'öncü parti' ve 'proleterya diktatörlüğü' konusundaki saçmalıklar. Hepsisi son yıllarında yeniden ortaya çıktı, hem de her zamankinden daha bayağılaşmış şekliyle"* ifadelerini kullanmıştır.

1930'ların New York'undaki sınıf siyasetinin duayeni, İspanya İç Savaşı'ndan alınan dersleri bizzat yaşamış -ancak Hitler-Stalin anlaşmasının Komünist Parti mağduru- Bookchin, 1960'lar gibi çalkantılı bir dönemde, on yıl önce Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan eski Marksistlerin ölümçül marazlarının aldatmalarına karşı savaşmıştır. Ancak bunun ötesinde, Bookchin devrimci Marksizm'i sadece eski anlayışların

çıkılmazlarına karşı savunmamış, bunun yanında Marksizmi kendinden, kendi özünden kaynaklanan zaaflarından da korumaya çalışmıştır. Bookchin'e göre devrimci hareketi sınırlandıran sorunlar, Marks'ın tarihi açıdan yanlış yorumlanmasından değil, tarihin Marksist açıdan yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştır.

Marks'a devrimci değişimi açıklamak için makul bir temel gibi görünen şey -gelişen kapitalizmdeki hayatın ekonomik doğası, çılgınca büyüme ve daha önce görülmemiş akıl almaz değişim- aslında sadece feodal toplumdaki kapitalist topluma geçişten doğan derin bir değişim sürecinin ürünüdür. Yani, bu sosyal alan, bütün toplumların değişiminin nasıl olduğunun ve olacağının analizinin dayandırılacağı bir zemin değildir. Bu, daha çok, sınıfsal bir toplumdaki başka bir sınıfsal topluma dönüşüm sürecinin, feodalizmden kapitalizme değişim sürecinin kendine has bir sonucuydu. Sınıflı bir toplumdaki sınıfsız bir topluma, yani kapitalizmden komünizme geçişi açıklamak için Marks'ın bu modeli kullanması temel hatasıydı ve bu, Marks'ın ölümünden sonraki elli yılda komünist hareketteki yozlaşmanın esas sebebiydi. Bu yüzden Bookchin için toplumsal dönüşümü açıklayacak alternatif bir modele çok net olarak ihtiyaç vardı.

Bookchin 1960'larda Marksizmin zaafları hakkında yazmaya başladığında, açıklayıcı modelin ne olacağı henüz net değildi. Doğal olarak, olgunlaşan bir düşünür olarak Bookchin'in kendisi de bunun ne olacağını bilmeyebilirdi. Net olan şey onun Marksçı analitik modelin kapsamı dışında bıraktığı toplumsal alandaki geniş eylem modellerinin varlığını bildiğiydi. 1960'ların Yeni Toplumsal Hareketleri (YTH) -özellikle feminist, cemaat (yerel topluluk) ve ekoloji hareketleri- Bookchin için kendi dönemindeki devrimci hareketin Marks'ın öngöremediği farklı bir zemini olduğuna net bir kanıttı. Ancak Bookchin gibi

diyalektik bir düşünürden bekleneceği gibi, onun çalışmalarına bakınca Marx'ın derinlikleriyle uğraştıkça düşüncelerinin daha açıldığını, aydınlığa kavuştuğunu ve bu arada kendi felsefini yenilediğini görebiliriz. Dolayısıyla, daha sonraki yazılarında daha önce kendi zamanıyla Marks'ın dönemi arasında sadece farklılık olarak gördüğü etkenler, Marks'ın ve Marksçı analitik modelin tamamen gözardı ettiği etmenler haline geldi -ki bunlar hep var olan gerçek toplumsal etmenlerdi.

Bu nedenle yeni toplumsal hareketler, özgün hareketlerin özel eğilimleri ve detayları yüzünden değil, ileri sürdükleri ortak sorunların bulaştığı ortak anlamlar sayesinde Bookchin için devrimin doğru destek noktasını ifade eder hale geldi. Bu destek noktasını oluşturan şey, hareketlerin her birinin kendine özgü -ekolojik yağmacılara, cinsiyet ayrımcılarına ve bürokratlara karşı bir savaş gibi- konuları değil, bir bütün olarak bu hareketlerin karşı çıktıkları hiyerarşi ve tahakküm kavramlarını ifşa etmeleriydi. Bu konularda temel olan, ekonomik sömürüyle çok da alakası olmayan hiyerarşi ve tahakküm kavramlarıydı. Bookchin, her şeyin kitabına uygun olduğu, sorunsuz Marksçı model temelinde yapılacak bir devrimde bile hiyerarşilerin ve bunun sonucunda oluşacak tahakküm biçimlerinin ortaya çıkacağını anlamaya başladı. Marksist amaç olarak sömürücü Kapitalist devletin ortadan kaldırılması sadece ekonomik hiyerarşiyi ve sömürüyü sonlandıracaktır. Oysa tamamıyla toplumsal bir devrim için gerekli olan şey, her türlü hiyerarşi ve tahakküm biçimiyle mücadele etmektir.

Açıkçası, 1960'lar, tam anlamıyla benzersiz değildi: Marks'ın teorisi üzerinde reform yapma fikri pratikteki başarısızlıklardan sonra tarihsel bir gereklilikti. Ancak Bookchin, Marks eleştirisinde kapsam açısından eşsizdi: kendini kapitalizmin üstesinden gelmeye adanmış hiç bir Sol kuramcı, Marks'ın temel dayanak noktalarını tam olarak reddetmemiştir (Frankfurt Okulu'nda Bookchin'e asla yer açmayacak bir tavır). 1969'da *"Günümüzde Marksizm'in uygulanabilirliği kalmadığını"* öne sürerken, çok devrimci ya da hayalci olması yüzünden değil *"ama aslında yeteri kadar devrimci ve hayalperest olmamasından"* der. Bu açıklamasının ardından Bookchin, Marks'ın hatalarının, teorisinin 19. yüzyıl burjuva düşüncesine gömülü olmasından kaynaklandığını öne sürdüğü Burjuva Sosyolojisi Olarak Marksizm(1979) adlı makalesinde daha da ileriye gitmiştir.

Bookchin'e göre, yeterince sefilleştiği zaman devrimci özne olacak proletarya *"efsanesi"* Marks'ın burjuva anlayışına çarpıcı bir örnektir. Burada, Marks kapitalizmdeki fabrika sisteminde kitlelerin yönetimini ve tahakkümünü olumlu ve sınıf bilincini oluşturan bir süreç olarak kabul etmiştir. Marks'ın düşüncesine göre, komünizme giden nihai yol bu süreçle şekillenecektir. Fakat, bu sırada işçilerin uysal ve itaatkâr kitleler olarak yönetilmesi hoş karşılanmadıysa bile, gözden kaçmıştır. Bu şekilde yönetilen bu kitlenin kapitalizmin bir eklentisi olmaktan devrimci bir harekete nasıl geçeceği sefilleşme teorisinin açıklamadığı bir noktadır. Dahası, sefilleşme kavramı kitlelerin bu şekilde devrim anına geleceklerini öngörür. Kapitalizm, endüstrileşme ve emperyalizm altındaki işçi sınıfının nesiller boyu karşılaştığı değişimleri istenmeyen şeyler olarak ifade eden bu kavram, bunları büyük resimde kabul edilebilir görüyor; bütün bunlar zor olacaktır ama toplumun tarihi hareketinde ilerlemenin bir parçası olarak hoş karşılanmalıdır diyor. Bu şekilde Marks 'ilerleme' düsturunun net taraftarıydı: barbarlıktan uzaklaşırken ortaya çıkan tahakküm talihsiz ancak gerekli bir yan üründü; çok açık ki bu düşünce Marks'ın, her tür gaddar uygulamalarını dünyanın geri kalanına 'ilerleme' adına haklı çıkarmaya çalışan 19.yüzyıl sömürgecileriyle paylaştığı bir düşüncedir (ve Marks'ın Hindistan'daki İngilizler hakkındaki yazısı bunun çarpıcı bir örneğidir).

Bunun ötesinde Bookchin'e göre Marks'ın burjuva anlayışı, dönemin burjuva düşüncesini sürdürerek, yeni keşfettiği toplum yasalarının nesnel gerçekliğinin yalanlanmasının imkansızlığını ispatlamaya duyduğu arzuyla ortaya çıkıyor. Marks Viktorya dönemi doğa bilimcileri bulguları nesnel olarak ortaya çıkarma iddiasıyla insan zekasını geliştirirken, aynı şeyi doğa bilimlerine uygulama eğilimindeydi.. Ancak Marks'ın modelinin bilimciliğinde temel bir dezavantaj var, analizinde proletarya ve bütün devrim tasarısını nesnelleştirdiği için bütün ahlaki ve manevi içerik yerini daha derin ve görkemli bir harekete bırakarak yok oluyor. Buna ek olarak, Marks'ın programından herhangi bir sapma bilim dışı, öznel, hayalperestlerin çalışmalarından beslenen bir ütopyacılık olarak nitelendirildi (Marks'ın Fourier ve arkadaşları ile tartışmalarında yaptığı gibi). Yalnızca Marks'ın 'bilimsel modeli' sosyal değişimin güçlerini açığa çıkarmıştı. Yine, bu düşünce sistemiyle, 19. yüzyıl kapitalizminin proletaryası için hayatlarının gerçeği olan ahlaki ve etik meydan okumalar yok sayıldı ya da komünizme doğru

ilerleme önceliğinde ikinci sıraya itildi.

Felsefi ve politik bir program (izlençe) olarak Bookchin'in Marksizm'i reddetmesi, onu 1960'ların eski komünistlerinden ayırdı ve anarşistlerin tarafına yerleştirdi. Bookchin'in düşüncesinde 1960'lardan 1970'lere geçerken gerçekleşen diyalektik gelişim olmasaydı - muhtemelen diğer anarşist eleştirmenlerden ayırt edilmeyecek bir şekilde- o bu noktada kalacaktı. Bu gelişim Bookchin'in o güne kadar ulaştığı iki sonuca bağlanabilir. İlki, eğer devrim sınıftan daha geniş olan bir şeyin -hiyerarşi ve tahakkümün- ortadan kaldırılmasıyla ilgiliyse, o zaman bu şartların nasıl ortaya çıktığı ve nasıl ortadan kaldırılacağı açıklanıp kanıtlanmalıydı; Marks sınıfların ve devletin kökenini resmettiyse Bookchin de hiyerarşinin ve tahakkümün ortaya çıkışını ayrıntılı bir şekilde izah etmeliydi. İkinci olarak, Bookchin devrimci değişimin öznesi olarak proletaryaya tamamen inanmıyorsa bunun yerini ne alabilirdi? Yani, proletarya değilse hangi etmen ya da özne devrimin esas taşıyıcısı olacaktı?

Bu etmenlerin her ikisi de- hiyerarşiyi sorgulama ihtiyacı ve devrimci araç olarak proletaryanın yerini alabilecek bir şey bulma ihtiyacı- Bookchin'i aynı sonuca götürecekti: ekoloji. İlk olarak ekoloji Bookchin'in hiyerarşi eleştirisine temel oluşturacaktı: doğal dünyada hiçbir yerde insan toplumunu etkileyen hiyerarşi sitemine benzer bir sistem yoktu. Evet, hayvan gruplarının arasında derecelenme ve en güçlünün saldırı ve baskı eylemlerinin ortaya çıktığı davranışlar var ancak bu insan toplumlarında gelişen kurumsallaşmış ve sabit bir hiyerarşi sistemi gibi değil. İkinci olarak, kapitalizm tarafından ayaklar altına alınmış dünya ekolojisinin -yani dünyanın ekosisteminin- kırılabilirliği devrimci değişimin ana dinamosu olacaktır. İnsanlığın hayatta kalması, şu an kapitalizmin acilen aşılmasına bağlı olduğu için kapitalizmden kurtulmayı istemek ya da istememek (ya da değişime daha elverişli olduğu bir geleceğe kadar ertelemek) gibi bir seçenek yok. Bookchin'in modelinde kapitalizmin mezar kazıcısı, proletaryanın sefaletle sürüklenip yoksullaşmasından değil bir bütün olarak gezegenin sefilleştirilmesinden ortaya çıkacak.

Bu iki sonucun kesiştiği noktadan Bookchin'in toplumsal ekoloji diye adlandıracağı felsefesi ortaya çıkacaktı. Ve bu sonuçların kesişmesi, düşüncesine ve önerdiği eyleme tam bir bütünlük verecekti: sadece ekonomik sömürü değil büyük ölçüde hiyerarşinin varlığı sonucu kapitalizm, dünyayı yaşanmaz hale getiriyorsa ve

hiyerarşinin doğal olmadığı gösterilebilirse (çünkü doğal dünyada hiçbir yerde mevcut değil), o zaman kapitalizmin ve hiyerarşinin ortadan kaldırılması hiyerarşik olmayan doğal ekolojinin kanunlarını tam olarak anlayarak ve bunlara bağlı kalınarak sağlanmalıdır. Burada, Bookchin'in düşüncesi tamamlanıyor ve düşüncesinin her yönü derin bir bütünlük ile aşılanıyor: toplumun ulaşmak istediği yer toplumun şu an olmaya çalıştığı yer olmalıdır. Bu hali hazırdaki toplumumuzun her sosyal yapısının hiyerarşik olmayan doğayla uyum sağlayabilecek şekilde yeniden biçimlendirilmesini gerektiriyor. Ancak çok önemli olan nokta, bu yeniden biçimlendirmenin -düşünce etiğinin tek hazinesi olan- insan toplumundan kaynaklanması gerektiridir ve doğal dünyaya insan değerlerinin aktif etkisini taşımalıdır: Toplumsal ekolojinin Bookchin'i ekoloji hareketinde bir çok derin ekolojistle çatışmaya sürükleyeceği yönü de budur.

Bookchin'i son elli yıldır diğer düşünürlerle göre "*sıra dışı düşünür*" yapan şey bu, her şeyi saran holizmdir, bir bütün olarak gezegenin -insan toplumunun da dahil olduğu daha geniş bir ekolojinin- öyküsüdür. Bookchin'in kendi görüşünü geliştirmesi ve mükemmelleştirmesi çok dikkat çekicidir zira aynı dönemde 'büyük anlatı' kavramı akademik ve aktivist çevrelerde görecelilik ve bireycilik adına uygulanamaz ve genellikle tanımlanamaz olduğundan, neredeyse tamamen reddedilmiştir. Bookchin'in anlatısı olabildiğince büyük: İnsanlığın doğadaki hiyerarşik olmayan gelişmeye ve çabaya uyumlu olacak şekilde gelişmesi. Bookchin tasarısının kapsamının ve ütöpik doğasının tamamıyla farkındaydı. Aslında, bir defasında çalışmasının '*utanmaz mesihvari özelliğini*', tamamen nesnel süreci tanımlama ve ütöpik bir özgürlüğe doğru yönelme çabasını yazmıştı. Ancak diyalektiğe sadakatini koruyarak Bookchin teorisini 'en çok değer verdiği' -bir kitabın yazarı ve okuyucusu arasındaki- diyalektik çatışmaya açtı. Başka bir deyişle Bookchin'in çalışması başkaları tarafından yeniden ele alınmak, üzerinde çalışılmak ve tekrar biçimlendirilmek içindi.

Maalesef daha sonraki yıllarında aktivist ve akademik çevrelerde yaptığı tartışmalar ve Bookchin'in dobra yazım tarzı yüzünden birçok kişi, Bookchin'i diyalektik çatışmaya bağlılığını unutmakla ve hiçbir muhalefete tahammül edememekle suçladı. Fakat bu basitleştirici görüş Bookchin'in düşüncesindeki nüansları ve çelişmeleri yadsıdı; düşünce merkezindeki

çatışmayı ve derin Hegel anlayışını fark etmeyi başaramadı. Bookchin için çelişkiler bir bütün olarak hem düşüncedeki hem de eylemdeki mücadeleyle ilgiliydi. Doğal ekosistemlerdeki yaşam mücadelesinden kapitalizmdeki en fakir yaşam mücadelesine kadar yaptığı tartışma tarzından, daha iyi bir topluma doğru yol almada her şeyin güzel olmayacağı anlayışı algılanabilir. Fikirlerin gelişiminde, tartışmada ve iddiada hazza ve kibarlığa ihtiyaç duymak bizzat kibarlık ve medeniyetin risk altında olduğu bir dünyada Bookchin'e tuhaf geliyordu.

Bunun ötesinde, Bookchin'in yazılarındaki net tavır 1930'larda New York sokaklarında yaşadığı geçmişinin ürünüydü. Devrimci Rusya'nın toplumsal karışıklıklarından kaçma süreciyle radikal bir biçimde siyasallaşan Rus göçmenlerinin içinde 1921'de doğan Bookchin, kelimenin gerçek anlamıyla hayatın ve ölümün içinde var olan emperyalizm, faşizm ve zulüm gibi konuların tartışıldığı bir dönemde, düşünsel hayatına parti aktivisti ve bir hatip olarak başladı. Daha ötesi tartışma ortamı New York kentinin fakirleştirilmiş işçi sınıfı mahallelerindeki sokak köşeleriydi ve 1997'de söylediği gibi buralardaki kalabalıklar vahşice saldırdı. Bu ortam genç Bookchin'e mücadele zihniyetini aşıladı. Bu tartışmalarda ciddiye alınmak için kesinlikle dobralık ve sokak dövüşü tarzına ihtiyaç vardı.

Daha sonra fabrika ortamındaki deneyimlerle desteklenen bu radikal bir zihnin bilinçlenme dönemi, Bookchin'e tartışmanın inceliklerinin ve bilimselliğinin üstesinden gelmeyi ve hem savunmada hem de cevapta güçlü olmayı aşıladı. Daha sonra dünyadaki istikrarsızlığın ve İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemdeki gerçek tehlikelerin geçmişte kaldığına inanan gelişmiş dünyanın çoğu, hala toplumsal demokrasinin çeşitli aşamalarında ilerlerken, Bookchin 1962'de kaleme aldığı "*Sentetik Çevremiz*" adlı kitabında kapitalizmin çevresel maliyeti ve bunun getireceği kriz hakkında yazıyordu. Dolayısıyla, Bookchin için aciliyet yok olmamıştı, kriz sonlanmamış sadece toplumsal olmanın yanında çevresel olma yönünde alan değiştirmişti.

Toplumsal koşulları bütün olarak açıklamak ve bu yönde önüne çıkan herşeye meydan okumadaki aciliyet, Bookchin'in çalışmalarında bize bıraktığı hem toplumsal hem ekolojik derin açıklamalarla sonuçlandı. Bookchin'in düşüncesinde bu iki alanın bir potada erimesi -ki bunu yapan ilk yazarlardandır-, Bookchin'in çalışmasını kapsam ve orijinallik açısından yüz

yıl önce Marks'ın çalışması kadar görkemli kılacaktır. Tarzı itibarıyla Murray Bookchin'in parlak kaleminden çıkan yeni şeyler olmayacağını bilmek, anarşizm ve ekoloji alanında araştırma yapan bizler için dünyayı daha sönük kılacak. Ve Bookchin'in daha sonraki çalışmaları etrafında alevlenen tartışmalara rağmen, en çok özleyeceğimiz nitelikli çalışmalarındaki insani vasıflar -dünyayı anlama ve yaşanılabilir bir yer haline getirme çabası- olacaktır. Bookchin son yıllarında, yoldaşı ve can dostu Janet Bielh, eski eşi ve arkadaşı Bea, oğlu ve kızının desteğiyle ayakta kaldı ve çalışmalarını sürdürdü.

18 Ağustos 2006
Çev: Başak Coşkun

Kaynak: <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=10783>

Toplumsal Ekoloji Dergisi'ne
yazı ve resim göndermek için
e-posta: toplumsalekoloji@gmail.com
Faks : (0312) 285 97 70